

Nykyaikaisesta lukutaidosta puhumiseen tarvitaan monirivinen määritelmä. Määritelmään sisältyy esimerkiksi seuraavia ulottuvuuksia: millä alustalla luettava sisältö on (painettu, digitaalinen), millaisella merkitysjärjestelmällä luettava ilmaistaan (info-graafeilla, teksteillä, emojeilla, kuvilla, numeroilla), mihin tarkoitukseen luetaan (tiedon soveltamiseen, oppimiseen tai ihan vain hvin vuoksi), onko luettava valmis vai voiko lukija itse osallistua sen tuottamiseen (vuorovaikutteinen vai ei), miten lukija käsittelee lukemaansa (lukeeko vai myös tuottaa itse) ja miten lukija suhtautuu lukemaansa (kriittisesti eritellen ja konteksteihin suhteuttaen vai myötäsukaisesti taustaoletukset hyväksyen). *Lukutaito*-sanakaan ei oikein riitä, vaan puhutaan muun muassa *tekstitaidoista*, *monilukutaidosta* tai *literacystä*. Kyse ei ole erillisten taitojen omaksumisesta vaan yksilön kyvystä mukautua eri lukutilanteisiin ja teksteihin – kasvaa lukijana koko ikänsä.

Lukutaidon tutkimus on kasvanut räjähdysmäisesti viime vuosisadasta tähän päivään. Tällä vuosituhanella on ilmestynyt jo liki kaksi miljoonaa tieteellistä julkaisua, joissa käsitellään lukutaidon eri puolia. Koko edeltävän vuosisadan aikana lukutaitojulkaisuja kertyi ”vain” vähän yli 600 000.

Lukutaitoa on tarkasteltu niin yksilön kognitiivisena kykynä kuin myös sosiaalisena taitona. Lisäksi huomiota on kiinnitetty tekstien ymmärrettävyyteen ja luettavuuteen. Näkökulmien moninaisuus johtaa siihen, ettei mikään tieteenala yksinään pysty käsittelemään kokonaisuutta vaan tarvitaan yhä enemmän eri alojen välistä yhteistyötä.

Lukutaito ei ole vain yksilöiden asia, vaan se on yhä suuremmassa määrin myös yhteiskunnallinen ilmiö. Tämän vuosituhanen lukutaitotutkimuksen valtavirtaa on ollut tarkastella lukutaidon kasvavia vaatimuksia ja moninaisuutta länsimaisissa yhteiskunnissa. Kehittyvien maiden lukutaitokampanjoiden rinnalle ja ohi ovat nousseet hankkeet, joissa pohditaan teollistuneiden maiden uuslukutaidottomuuden syitä ja jatkuvasti kasvavia ja monipuolisia lukutaitovaatimuksia.

Viime vuoden aikana ammattikouluissa toteutettu Sanat haltuun -hanke (<http://www.sanahaltuun.fi/>) osoitti meille Suomen kaltaisille Pisa-sankareille, miten haavoittuva koulutusjärjestelmämme ja samalla koko yhteiskuntamme on, jos oppilaat eivät saa riittävää lukutaitoa peruskouluvuosiensa aikana: ammattiin ei voi valmistua eikä työtehtävistä selviä, jos ei lue riittävän monipuolisesti. Pisa-tutkimuksissa on käynyt ilmi, että peruskoulun päättävistä noin 10 prosenttia ei saa riittävää lukutaitoa, jolla selviäisi koulutuksen, työn ja kansalaisuuden vaatimuksista. Jos lukutaidon kriteerit eivät vielä tunnu tarpeeksi vaativilta, voidaan ilmiötä monimutkaistaa muistuttamalla valemediasta, tieteellisen tutkimuksen systemaattisesti kiistävästä denialismista ja tahallisuudesta tietojen hämärtämisestä.

Elina Vitikka osoittaa artikkelissaan, miten monella tavalla kirjoitetut tekstit muuttuvat, kun kirjoittajalla on käytössään digitaalisen maailman keinot kielen normaalien resurssien lisäksi. Linkkien avulla lukijat saavat lisätietoa mutta joutuvat eriarvoiseen

asemaan siinä, saavatko linkkejä edes auki tai osaavatko muodostaa kokonaisuutta erifunktioiden tekstien sisällöistä.

Lukutaidosta puhuttaessa muistetaan korostaa kriittisyyttä. Yhden innostavan esimerkin kriittisestä lukutaidosta toi Suomeen 1990-luvulla kriittisenä diskurssianalyysinä tunnettu kielitieteen suuntaus, joka ohjasi tarkastelemaan sitä, miten tekstit rakentavat eriarvoisuutta luomalla ja pönkittämällä valta-asetelmia ja ideologisia valintoja. Irina Herneaho osoittaa artikkelissaan kriittisen diskurssianalyysin mahdollisuudet maahanmuuttoa koskevien vaaliohjelmatekstien analyysissä.

Nämä esimerkit vahvistavat käsitystä siitä, että kielentutkimuksella on entistäkin painokkaampaa annettavaa tekstien ja lukemisen maailmassa. Tieteenalalla on sekä pitkät perinteet että uudistuvat tutkimusmenetelmät monipuoliseen tekstien, esitystapojen ja tulkintojen tarkasteluun. Tarvitaan toki runsaasti muidenkin tutkimussuuntausten kontribuutiota, kuten vuorovaikutuksen tutkimusta, psykologiaa ja mediatutkimusta. Äidinkielen ja kirjallisuuden opettajiksi valmistuvat saavat opinnoistaan vankan pohjan edistää lukutaitoa kouluissa, mutta lukutaitoa ei saa jättää heidän varaansa. Nykykoulussa tekstitaidot ovat kaikkien opettajien asia. Uusissa opetussuunnitelmissa äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaineeseen on sisällytetty kaunokirjallisuuden rinnalle tietokirjallisuus. Sen lisäksi, että kauno- ja tietokirjallisuuden rinnakkainen lukeminen harjaannuttaa erilaisia lukustrategioita, tietokirjallisuus kytkee luontevalla tavalla oppiaineita yhteen. Hyvät ja valveutuneet opettajatkaan eivät riitä, jos kouluilla ei ole käytössään kirjastoa ja lukutaitoon kannustavia ympäristöjä.

PIRJO HIIDENMAA